

Оксана МАКАРОВА

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри образотворчого мистецтва

Ізмаїльського державного гуманітарного університету

**КРЕАТИВНИЙ ПІДХІД ДО ЗНЯТТЯ БАР'ЄРІВ
ОБ'ЄКТИВАЦІЇ В МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ
У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ОБРАЗОТВОРЧОМУ
МИСТЕЦТВУ**

***Анотація.** Стаття присвячена об'єктивації діяльності в процесі навчання студентів вищих навчальних закладів образотворчому мистецтву. Висвітлюється сутність об'єктивації як психологічного поняття, виявлено основні його ознаки. Розкрито структуру об'єктивації спільної діяльності вчителя та учня, зазначено необхідність вміння знімати бар'єри об'єктивації майбутніми фахівцями для роботи з учнями загальноосвітніх шкіл. Запропоновано практичні вправи для зняття бар'єрів об'єктивації, підґрунтям яких є креативна діяльність студентів.*

***Ключові слова:** об'єктивація, бар'єри об'єктивації, креативна діяльність студентів.*

Під час роботи за технологією художньої комунікації з'ясувалося, що при навчанні образотворчому мистецтву в студентів педагогічних факультетів виникають певні труднощі, пов'язані з подоланням комплексів, що виникли ще в дитинстві та школі. Основними є почуття невпевненості у своїх здібностях, бажання робити все за зразком, острах власної креативності. Вивчення психологічної літератури дало змогу дійти висновку, що ці комплекси є ознаками об'єктивації.

Наша цікавість до феномену об'єктивації пов'язана з аналізом бар'єрів навчання — специфічних новоутворень, що перешкоджають наступному розвитку здібностей. Як показала практика, поняття “об'єктивація” посідає одне з ключових місць у сучасному навчанні студентів образотворчому мистецтву.

У словнику системи психологічних понять К.К.Платонова вказано, що об'єктивація — це перетворення суб'єктивних (а в людини й ідеальних) явищ, недосяжних безпосередньому спо-

стереженню іншим суб'єктом, у явища психомоторики, мови та секретції у вчинки, дії [1].

Проблема об'єктивації найбільш повно та глибоко висвітлена в роботах М. Бердяєва [2]. Саме в його працях звичайне явище “опредметнення” [2] перетворюється на самостійний об'єкт дослідження. Головною ознакою об'єктивації автор вважає відчуженість об'єкта від суб'єкта, тобто втрату їхньої єдності, цілісності як підґрунтя життя та розвитку, руйнування теоретичного мислення. В об'єктивному світі панує необхідність, зовнішня детермінованість, а суб'єкт підкорюється об'єктові як чомусь зовнішньому, відчуженому від нього, диктуючи йому єдино правильний спосіб дії через існування об'єктивних законів зовнішнього світу, у той час як уся ця незалежна від волі та свідомості індивіда реальність є творінням самого суб'єкта, який втратив здатність залучення до предмета, співучасті в ньому. Це М. Бердяєв і називає об'єктивуванням, тобто створенням псевдореальності як наслідку відчуження результату процесу екстеріоризації від суб'єкта, у результаті чого він втрачає волю.

М. Бердяєв також виділяє гносеологічні ознаки об'єктивації. На його думку, це такий процес пристосування людини до суспільства, унаслідок якого вона знеособлюється, втрачає оригінальність [2].

Останньою ознакою об'єктивації М. Бердяєв вважає логіку, котра також є соціальною, однак автор у процесі дослідження надає їй першорядного значення. Сюди він зараховує логічний апарат пізнання, цим геніально вгадуючи “методом творчої інтуїції” [3] об'єктивацію сенсу наукового пізнання. Дослідник цілком справедливо розділяє природу, зміст і форму наукового відкриття, з одного боку, та його логічну доказовість, яка з необхідністю опиняється “звернена не до предмета пізнання, а до інших, зайнята переконанням для них” [3], — з іншого.

М. Бердяєв визначає об'єктивацію як, перш за все, деперсоналізацію, тобто втрату “особистісного сенсу” наукового пізнання в процесі “дидактичної переробки”, результатом якої є оволодіння “абсолютними істинами” та подання результатів науковій спільноті [3]. “Коли об'єктивація проникає в етап

планування наукової праці, — її цілі, завдання й постановку проблем, — наукові відкриття або перестають здійснюватися, або переростають у сциєнетизм і починають сприяти не звільненню, а поневоленню людини” [3].

А. І. Красило визначає об'єктивацію як створення суспільством абсолютних істин, за допомогою яких формується догматичне мислення, створюються перепони розвитку творчого потенціалу [4].

Творча діяльність учня є первинною, цілісною, вона ще не зазнала основного (до цього вплив міг здійснюватися з боку батьків) деструктивного впливу об'єктивації, оскільки в ній відбувається “з'єднання суб'єкта та предмета в діяльності” [5]. Реальністю ж сучасного навчання є система освіти, у якій задані не тільки точні результати — цілі, але й позиції учителя та учня [6]. Ці об'єктивації визначають безпосередньо об'єктивацію діяльності вчителя.

Аналіз спільної діяльності, яку науковці розуміють широко — як протилежність особистісній, — показав, що не в усіх учасників цієї діяльності залишається певна можливість її перетворення. Одне діло — зв'язати результати власної діяльності з її мотивом, інше — намагатися здійснити аналогічну конверсію щодо результатів діяльності партнера. Ця відмінність чудово простежена в експериментах Б. Ломова [7], який встановив, що в подібних умовах відбувається поляризація позицій учасників, і обов'язково один з них — а саме той, хто знає результат (учитель), починає керувати іншим (учнем), скорочуючи його орієнтування та шлях до цілі, тобто роблячи результат своєї діяльності ціллю для партнерів.

Межою об'єктивації спільної діяльності є така її структура, де результат — ціль — задається не тільки поза знаним мотивом, але й поза дійсними умовами; іншими словами, коли її розпад захоплює задачу. Для учасників групової діяльності важливо, який саме зміст спільної діяльності опосередкує їхні відносини. Якщо він зводиться до результату — цілі, то взаємовідносини не можуть бути іншими, окрім полярних: керівник — підлеглий. Прикладом цього є такий тип викладання, коли вчитель прагне дати учням складні завдання, вирішення яких

за багато років вивчив напам'ять. Як правило, ця редукція викладання до функції керівництва має на меті змусити учнів некритично сприйняти набір украй суб'єктивних догм, що видаються за об'єктивну істину, тобто об'єктивацій у формі тих самих результатів — цілей.

Практика показала, що на педагогічних факультетах студентам важко оволодіти основними видами мистецтва за традиційними методиками. Основна причина — об'єктивація особистісної та спільної діяльності. У зв'язку з цим виникає нагальна необхідність її подолання. Тому ми пропонуємо не повторювати історію мистецтва, а почати з креативної діяльності студентів, активного споглядання, “живих” художніх засобів, абстрактних, фантастичних і сюрреалістичних видів графіки та малярства, і тільки потім переходити до засвоєння реалістичних форм за основними канонами мистецтва. Це надасть змогу на основі загальної теорії навчити студентів зображати індивідуально навколишній світ. Оскільки реальні форми є більш опосередкованими, тому що в них проектується суб'єктивність художника, вони стають для ока глядача не дзеркалом душі автора, а об'єктивним сюжетом із царства речей.

Слід зазначити, що багато дорослих не вміють малювати не тому, що це їм не дано від природи, а тому, що їх навчили такому невмінню. Основною формою створення бар'єра що перешкоджає подальшому розвитку художніх здібностей, були уроки малювання з натури різних простих форм у школі: призм, конусів, пірамід, іноді чашок або горщиків. Потім уже це завчене невміння переносилося в сім'ю, де й закладаються зараз основи нездатності дитини до малювання. Батьки, самостверджуючись за рахунок своїх дітей, звісно не хочуть заподіяти їм шкоди. Навпаки, вони вважають, що приносять користь, полегшують, допомагають і т.д. З висоти свого сформованого в дитинстві бар'єра вони поблажливо дивляться на дії малюка та руйнують його здібності за зразком шкільних уроків, методика яких — копіювання об'єкта.

Об'єкт стає важливішим і ціннішим від почуттів дитини, для яких у малюнку не залишається місця. Понад те, малюк починає боятися будь-якого суб'єктивного прояву власної індивіду-

альності. Взірцем для нього стає ненатхненне натуралістичне — тобто відокремлене від особистості автора, об'єктивоване, — сприйняття об'єкта, фізичній формі якого він повинен повністю підкорити рухи власної руки.

Маленькі учні бачать і відчувають набагато більше: чіткий світ мальованих геометричних форм живе в них своїм особливим життям. Але єдиним рятунком, щоби бути як усі, є спроба відтворити на папері не сам об'єкт, а його копію, яку робить художник або вчителька, що старається зробити все, аби полегшити завдання приголомшених своєю безпорадністю дітям. І коли, урешті-решт, їм щось вдається та більшість отримує позитивні оцінки, діти зітхають з полегшенням і на певний час заспокоюються. Отже, іншого шляху, окрім суворого розрахунку та штучного конструювання, в дитини немає. Звідси — так звані “рентгенівські малюнки” дерев, у яких від чіткого стовбура, який ніколи не закривається листям, “відрастають” гілки, причому усі розташовані в одній площині, а на них листочки в тій самій площині, розправлені, нібито підготовлені до засушування у гербарій.

Якщо в дітей дуже схожі малюнки, які розрізняються тільки “правильністю”, тобто відповідністю зразку, в якості якого виступає продукт діяльності іншої людини, то це наявна ознака формування в них бар'єра розвитку цих здібностей. Сутність бар'єрів розвитку не тільки в тому, що вони містять перетворений сенс у результаті підміни творчої діяльності дидактичним маніпулюванням. Розпад творчої діяльності простягається ширше та глибше проникає в особистість, закріплюючись у навичках і захисних механізмах. Дуже важливо мати на увазі, що ці бар'єри об'єктивації не просто заперечують суб'єктивність нібито на шляху до об'єктивності. Головне в іншому — у створенні псевдобуття. А з чого? Саме із суб'єктивних продуктів — людської діяльності, що потім видаються за об'єкти, що існують поза людиною.

Мистецтво покликане не копіювати навколишній об'єктивний світ, а висловлювати внутрішній світ автора. Ми не живемо в пейзажі або поряд з природою, це пейзаж живе в нас (як театр існує в акторові). Ніхто з нас не живе в об'єктивному сві-

ті, у кожного він свій, по-різному об'єктивований. Ми лише перетинаємося, стикаємося з об'єктивністю, не маючи про неї повного чіткого уявлення. Ми приймаємо рішення так, нібито точно знаємо, що треба робити, але не завжди буваємо задоволені навіть тоді, коли досягаємо своїх цілей. І якщо ми при цьому опиняємося готовими виганяти та переслідувати свою суб'єктивність з нашого сприйняття навколишнього світу, то досягаємо тільки того, що будуюмо черговий об'єктивний міф, котрий приймаємо за реальність і за справжній світ, у якому треба приймати відповідальні рішення.

Процес навчання образотворчому мистецтву повинен передбачати вживання у свій твір як у дійсний ігровий суб'єктивний простір і ідентифікацію учня з персонажами, створеними для наступної гри, спілкування з ними (діалог з міфологізованою проекцією самого себе). Цей процес полегшується, якщо, наприклад, та сама лисиця, яку малює дитина, водночас схожа і на людину. Немає жодної необхідності засвоювати анатомічні деталі лисиці, щоби потім малювати людину з її характером. Навпаки, це може створити бар'єр у малюванні виразних характерних образів людей. Найцікавішим є те, що навчати цьому дітей іноді зовсім зайве. Навчати треба саме дорослих, які мають більше бар'єрів, причому дидактично систематизованих і традиційно міцно закріплених. І, на нашу думку, починати треба саме з вузівської підготовки студентів до комунікації з молодшими школярами засобами образотворчого мистецтва.

Базовими для технології художньої комунікації є дві основні сфери: графіки, де панує лінія, та живопису, в основі якого лежить вміння бачити та використовувати цілісні кольорові плями. Цей розподіл є для нас принциповим у зв'язку з необхідними відмінностями в структурі навчальної діяльності. Між вказаними двома сферами художньої творчості немає нездоланного муру: паралельні штрихи олівцем зливаються у відповідні кольорові плями. І це дозволяє встановити повільний перехід від навчання графіці до проблем оволодіння живописними образами.

Найцікавішим матеріалом для підготовки до роботи з фарбами виявилася мозаїка. Цей матеріал можуть виготовити самі студенти, які спочатку роблять “плями”, а потім сушать їх та

вирізають, щоб скласти різноманітні комбінації кольорових форм. Після цього легко навчитися “збирати” малюнок з мазків фарби, знаючи їхній застиглий колір. Головне тут — єдність задуму та засобу, перехід від контуру до кольорової плями, що відображає настрій та світосприйняття автора.

Отже, створення власного стилю та креативність є підґрунтям, на якому будується вся технологія від початку. Перспективу досліджень у цьому напрямку ми вбачаємо в досконалішому вивченні основних компонентів структури художньої комунікації.

1. Платонов К.К. Сокращенный словарь системы психологических понятий. — М.: Высшая школа, 1984. — 174 с. 2. Бердяев Н.А. Самопознание. — М.: СП Интер-принт, 1991. — 181 с. 3. Бердяев Н.А. Кризис искусства. — М.: СП Интер-принт, 1990. — 204 с. 4. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. — М.: Наука, 1981. — 157 с. 5. Красило А.И. Преодоление объективации в процессе обучения изобразительному искусству как формирование активности субъекта // Мир психологии и психология в мире. — 1995. — № 4. — С. 121-134. 6. Гончаренко С. Український педагогічний словник. — К.: Либідь, 1997. — 374 с. 7. Ломов Б.Ф. Особенности познавательных процессов в условиях общения // Психологический журнал. — 1980. — № 5. — С. 26-41.

Annotation

Makarova Oksana. The creative approach to the removal of barriers to the objectification of the future specialists in learning the fine arts. The article is devoted to the objectification of the learning process of students visual arts. Highlights the essence of objectification as a psychological concept. Revealed the main features of objectification. Originated partly in the structure of the objectification of the joint activity of teacher and student. Stressed the need to be able remove the barriers of objectification future specialists for further work with students in secondary schools. Proposed practical exercises for removing barriers objectification, which is the basis for creative activities of students.

Key words: objectification, objectification of the barriers, the creative activity of students, the technology of artistic communication.

Аннотация

Макарова Оксана. Креативный подход к снятию барьеров объективации у будущих специалистов в процессе обучения изобразительному искусству. Статья посвящена объективации деятельности в процессе обучения студентов высших учебных заведений изобразительному искусству. Освещается сущность объективации как психологического понятия. Выявлены основные признаки объективации. Раскрыта структура объективации совместной деятельности учителя и ученика. Подчеркнута необходимость умения снятия барьеров объективации будущими специалистами для дальнейшей работы с учащимися общеобразовательных школ. Предложены практические упражнения для снятия барьеров объективации, основой которых является креативная деятельность студентов.

Ключевые слова: объективация, барьеры объективации, креативная деятельность студентов, технология художественной коммуникации.